

*Бехта І. А.,
доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології
факультету іноземних мов
Львівського національного університету імені Івана Франка*

*Карп М. А.,
старший викладач кафедри іноземних мов
землевпорядного факультету
Львівського національного аграрного університету*

МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ЗАСОБИ КОГЕЗІЇ ТА КОГЕРЕНТНОСТІ У СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗКАХ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Анотація. У статті розглянута теоретико-методологічна проблематика мультимодальних засобів когезії та когерентності у сучасних літературних казках: охарактеризовані особливості вербальної та гетерогенні складові текстотвірних категорій зв'язності й цілісності, та розроблена методологічна база для комплексного аналізу вищезазначеного лінгвістичного феномену.

Ключові слова: мультимодальний текст, когезія, когерентність, вербальна складова, гетерогенні складові, семіотико-синергетична інтерпретація, літературна казка.

Постановка проблеми. Особливістю мультимодальних текстів є використання у їхній текстовій фактурі різноманітних засобів подачі інформації одночасно. Лінгвісти використовують й іншу термінологію на позначення цього феномена, як-от: полікодовий текст, креалізований текст та семіотично ускладнений текст. Серед британських художніх текстів, а саме літературних казок сучасності, фіксуємо нові текстові масиви із складною текстовою архітектурою та різними семіотичними компонентами. Важлива роль у цьому процесі власне й належить мультимодальним засобам когезії (зв'язності) та когерентності (цілісності) у сучасних художніх текстах, масштабність та різноманітність яких свідчить про їхнє чимале значення для читацької аудиторії. Такі художні тексти володіють мультилінгвальною (полікодовою) структурою, тобто складаються з тексту та образної інформації. Вони становлять новітній тип тексту, який комбінує слова, звуки, графіку, анімацію та відео, що й робить їх привабливими для сучасних комунікативно-орієнтованих мовознавчих досліджень.

Авторитетні мовознавці сучасності, серед яких В. Гутвінські, Дж. Клайв, Р.Б. Маркелс, М. Мастермен, Р. Пейдж, Р. Фердіг та Т. Сандерс, приділяють значну увагу вивченню проблематики мультимодальності художніх текстів, а зокрема аспектів когезії та когерентності [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Найпопулярнішою у текстолінгвістиці є класифікація засобів когезії та когерентності, запропонована М.А.К. Халлідеєм і Р. Хасан у науковій праці «Когезія англійської мови», що побачила світ у 1976 році. Пов'язуючи текст з «текстурою» та дискурсом, автори намагались визначити когезію за допомогою граматичної структури та мовної системи [8, 10, 326].

Проблематика текстотвірних категорій когезії та когерентності є важливою для сучасної лінгвістики, оскільки

від її вирішення залежить подальший розвиток теорії мультимодального художнього тексту, правильне розуміння його складників, спрямування, призначення та інтерпретації.

Більшість дослідників схилиються до думки про окреме існування вербальних та візуальних складових мультимодальних засобів когезії та когерентності сучасних художніх текстів. Слушно вести мову не про підпорядкованість візуальної частини вербальній чи навпаки, а про акцент на тому чи іншому виді, чи способі подання інформації. Тому слід наголосити на умовності поділу мультимодального тексту на вербальну та візуальну частини.

Метою цієї статті є розкриття теоретико-методологічних особливостей мультимодальних засобів когезії та когерентності у сучасних літературних казках. Досягнення окресленої мети передбачає розв'язання таких завдань: охарактеризувати текстотвірні категорії когезії та когерентності; виявити особливості плюральності форм мультимодальних засобів когезії та когерентності британських художніх текстів ХХІ століття; розробити комплексний семіотико-синергетичний підхід методологічної бази для аналізу мультимодальних засобів когезії та когерентності у сучасних літературних казках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із фундаментальних принципів лінгвістичної теорії є розмежування мови та мовлення, тексту та дискурсу. В основі мовлення лежить звернення до мови та її невичерпних можливостей. Сучасний художній текст виступає як результат застосування вербальних елементів системи мови та гетерогенних складових. У сприйнятті тексту ми спостерігаємо, як функціонує мова, і як її використовує той, хто створив цей текст.

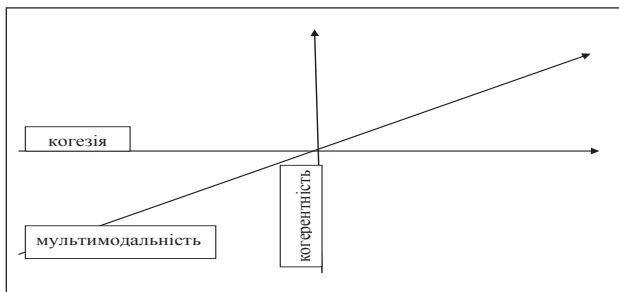
Мультимодальний текст є прагматично визначеним, оскільки його творить людина, яка комбінує вербальний матеріал мови з невербальною складовою для передавання належного змісту, вкладає в нього синтаксично-семантичне та семіотико-синергетичне наповнення, й виражає своє ставлення до висловлюваного. Сприйняття тексту як комунікативного цілого передбачає розгляд усіх його частин як елементів реальної комунікації з урахуванням єдиної комунікативної суті мовленнєвого акту [9, с. 241]. Текст розглядається в аспекті з'єднання різних членів мовної структури в одне і якісно нове ціле.

Текст не складається з речень, а кодується у них [8, с. 7]. Кроком у дослідженні сучасного тексту стали пошуки

змістовних і формальних ознак, тобто на зміну «граматиці тексту» прийшла «лінгвістика текстості». Завдання сучасної лінгвістики – розкрити текст як автономну структуру засобами зв'язності, які об'єднують фрагменти тексту у змістовну єдність, через його семантичну, синтаксичну, когнітивну та прагматичну парадигми. Важливо, що сучасна лінгвістика залучила до сфери своїх досліджень мультимодальний текст як щось семіотико-синергетично цілісне і закінчене. Тепер, коли лінгвістика освоює текст поряд із такими одиницями, як слово та речення, перед нею відкриваються можливості ґрунтовніше проаналізувати проблему «мова та культура». Це пов'язано з тим, що текст можна розглядати як твір, сконструйований людиною, а культурі властиво бути твором і текстом.

Мультимодальний текст – це не безмірний простір, а матеріально актуалізована структурована єдність, основними категоріями якої є когезія та когерентність. Саму ж структуру тексту, в якій все взаємопов'язане, розглядають як синергетичний процес [10, с. 256–257].

Інтерацію між когезією, когерентністю та мультимодальністю можна зобразити графічно:

Відповідно до схеми когезія являється горизонтальною текстотвірною категорією логічного плану, що дотримується чітко визначених правил граматики, лексики та семантики. Когерентність є вертикальною категорією, яка забезпечує смисловий зв'язок між надфразовими єдностями, необхідний для виявлення гіпертеми і мікротем. У свою чергу мультимодальність виступає проміжною ланкою між когезією та когерентністю, що з'ясовує питання щодо їхньої взаємодії або ж протидії у сучасному художньому тексті. Ось чому важливо зосередитись на вирішенні цієї лінгвістичної проблеми, яка вимагає подальших наукових досліджень.

Когезія сучасного художнього тексту регулюється у синтагматичному розрізі. Внутрішні семантичні засоби зв'язності ґрунтуються на спільності предмета опису, що є тим стрижнем, що проходить через текст і буцімто стягує його частини в єдине ціле.

М.А.К. Халлідей та Р. Хасан виокремили п'ять видів когезійних зв'язків: референцію, субституцію, еліпсис, кон'юнкцію та лексичну когезію. У той час як референція функціонує виключно на семантичному рівні, субституція діє на граматичному рівні автономно. Еліпсис служить засобом зв'язності, оскільки різні елементи попередніх речень чи цілі речення можуть упускатися. Кон'юнкція сигналізує про пресупозицію, яка створює ланку між вищезгаданою та наявною інформацією (з'єднає минуле з теперішнім та майбутнім). Лексична когезія відноситься до «когезійного результату, що досягається за допомогою вибору словника» [8, с. 31, 88, 142, 226, 274].

Когезія є типовою, хоча й не обов'язковою ознакою зв'язного тексту, і утворюється за допомогою низки струк-

турних і лексико-семантичних засобів, які можуть вживатися в найрізноманітніших комбінаціях. Оскільки когезія, тобто структурна зв'язність елементів художнього тексту, є експліцитною і піддається певному вимірюванню, аналіз особливостей лексико-граматичних засобів когезії в межах тексту може дозволити дослідити характеристики авторського стилю письменника, особливості певного жанру та дискурсів різного типу.

Когезія завжди розглядалася лінгвістами як найважливіша текстова категорія, що забезпечує когерентність мультимодального художнього тексту. Це набір певних відношень, що є спільним для всіх текстів і здійснюється за допомогою низки структурних та лексико-семантичних засобів, які є у кожному тексті у найрізноманітніших комбінаціях.

Когерентність виступає конститууючою ознакою мультимодального художнього тексту. Категорія цілісності дозволяє відчутти текст у його ідіоматичності, відійти від уявлення про нього, як про механічну суму компонентів. Зовнішніми ознаками когерентності є обмеженість тексту початком і кінцівкою. Поняття цілісності тексту приводить до його змістової й комунікативної організації. Когерентність визначають як функційно-комунікативну співвіднесеність тексту з одним об'єктом. Передати цілісність є головним завданням комунікації, всупереч наявним у тексті розчленованості й деталізації. Когерентність постає певним інваріантом змісту, що виражається за допомогою мовного коду та позамовних засобів спілкування.

Когерентність відноситься не до лінійної або глобальної зв'язності, а до сфери денотатів, тобто елементів досвіду, зведених волею художника в єдину картину життя. Вона супроводжує адресата шляхом пізнання тексту та зміцнює «текстову пам'ять».

Тему художнього тексту (провідного засобу когерентності) розглядають як абстракцію загального змісту, або як одну з мікроєдиниць у процесі пошуку текстового ядра; як несучий відому інформацію сегмент пропозиції, або як вихідний пункт повідомлення відносно «новизни» повідомленої семантичної інформації. В основі теми лежить відрізок дійсності – предмет, який за допомогою суб'єктивної пізнавальної діяльності утворює думку і стає змістом свідомості групи індивідумів. Будучи смисловою єдністю, тема програмує пошук потенційних зв'язків між фактами.

Синтез усіх можливих категорій тексту призводить до сприйняття художнього твору як цілісного. Когерентність виступає конститууючою ознакою будь-якого тексту, що відрізняє текст від не тексту. Відштовхуючись від мультимодального художнього тексту як витвору мовленнєвого процесу із застосуванням плюральних складових, слід визнати ієрархічно вершинними категорії когезії та когерентності, до яких прилягають інші категорії.

До вербальної складової належить текст, а до візуальної – всі елементи, актуальні з точки зору їхнього зображення: візуальні (фотографії, малюнки), графічні та колажовані. Кожна складова містить певну інформацію, ігнорувати яку просто не припустимо.

Присутність візуальної складової є константою у мультимодальному тексті. Проте народження цілісного образу можливе лише за умов взаємодії вербальної з візуальною складовою. Ці обидві складові у структурі художнього

тексту не можуть існувати окремо, бути самодостатніми, тому що лише в їхньому поєднанні народжується зміст художнього твору і закладаються передумови його розуміння реципієнтом. Схематично структуру сучасного художнього тексту можна охарактеризувати таким чином: вербальна складова, яка включає візуальний шар. Аналіз взаємодії вербальної складової тексту та засобів його візуалізації відповідає новим тенденціям розвитку лінгвістичної науки в її культурно-семіотичних та мультимодальних координатах.

Проте вербальна частина щодо візуальної виступає як більш насичена інформацією. У вербальній складовій інформація є найбільш відкритою та зрозумілою для сприйняття, адже вербальна частина не має у собі передумов для створення семіотичного бар'єра. Вербальна частина насправді містить найбільш легко зрозумілу та засвоювану інформацію, яка до того ж є конкретною.

Візуальна частина здатна проілюструвати вербальну інформацію, а у багатьох випадках у сполученні з вербальним компонентом створити нові додаткові поняття. Завдяки наявності у мультимодальному тексті невербальних засобів, вербальні елементи значно збільшують можливість подачі інформації. Саме візуальні засоби, у першу чергу, малюнки та фотографії, допомагають привернути увагу читача та справити на нього перше враження.

Важливу роль також відіграють графічні засоби, що дають змогу передати структурно-сміслові особливості мультимодального тексту. Велика літера, лапки та курсив є особливими елементами контексту. Графічне маркування слугує сигналом семантичного ускладнення виділених одиниць і є носієм допоміжної інформації. Без зв'язку з вербальним рівнем графічна форма не має власної значущості. За допомогою графічного маркера читач легко розпізнає замисел автора художнього твору і декодує істинний смисл повідомлення мовленнєвого контексту. Колажована складова у системі мультимодальних засобів когезії та когерентності стала невід'ємною частиною художнього процесу та зумовила особливості організації художніх творів, а також визначила їх смислові та інтерпретаційні поля.

Форми та способи дискурсу мультимодального художнього тексту з їх внутрішньою та зовнішньою організацією мовних та немовних засобів групуються під певним кутом зору відповідно до їхньої прагматики та цільового спрямування. Сучасний текст і дискурс не є тотожними поняттями: дискурс структурує і організовує текст, тобто під ним треба розуміти мовленнєву діяльність, тоді як текст є результатом цієї діяльності. Під текстом розуміють переважно абстрактну, формальну конструкцію, а під дискурсом – різні види її актуалізації, які розглядаються з погляду ментальних процесів та у зв'язку з екстралінгвістичними чинниками [11, с. 1–35]. У сучасних дослідженнях з теорії тексту наголошують, що текст через організовану множинну мовних одиниць-знаків набуває змісту лише в процесі комунікації, тобто при сприйманні реципієнтом.

Сучасний художній текст – це полігон не лише для слова, речення та інших одиниць мови, а й для фотографій, малюнків, графіки й колажу, де виявляються якості їх структури, функцій та значення. «Учені, які розпочинають вивчати текст, очевидно і не підозрюють, що їм доведеться мати справу з об'єктом, який за своєю грандіозні-

стю не поступається Всесвіту, – по суті, є лінгвістичним всесвітом» [12, с. 13]. Під час вивчення мультимодального художнього тексту можна виокремити два головні напрямки: від автора (дослідження формування задуму і створення тексту); або від читача (аналіз сприйняття тексту і його задуму реципієнтом). Відтак маємо антиномію: текст, як його розуміє автор, і текст, як його розуміють читачі.

Художня своєрідність мовленнєвої організації літературного твору (літературної казки) виявляється у доборі або ж творенні слів і форм їх синтаксичного сполучення, що репрезентують текст художнього твору й виокремлюють емоційно-сміслову комунікативну спрямованість його мови у її художній репрезентації, увиразненні мовленнєвої оболонки твору на різних структурних рівнях людської мови: звуковому, словесному, синтаксичному [13, с. 176]. Важливою особливістю мовленнєвої структури художнього прозового твору є наявність двох суб'єктивних планів мовлення – дискурсу наратора і дискурсу персонажів.

Можемо вивчати мультимодальний текст або з погляду організації його композиційно-мовленнєвої структури, або з погляду системної репрезентації способів і форм персонажного дискурсу у ньому. Адже елементами композиційно-мовленнєвої структури тексту є одночасно і композиційно-мовленнєві форми, і персональний дискурс. А разом вони становлять цілісну дихотомічну структуру художнього тексту.

Матеріалом цього дослідження слугуватимуть сучасні британські мультимодальні художні твори початку XXI ст., а саме літературні казки, написані дитячим письменником та лауреатом Премії імені Роалда Даля за найсмійнішу дитячу книжку (The Roald Dahl Funny Prize) Філіпом Ардою (Philip Ardagh). Л. Брауде дає таке визначення літературній казці: «Літературна казка – авторський, художній, прозаїчний або віршовий твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в окремих випадках, орієнтований на дітей; твір, в якому неймовірне чудо відіграє роль сюжетотворного фактора, служить вихідною основою характеристики персонажів» [14, с. 270–291].

Методика наукового дослідження мультимодальних засобів когезії та когерентності у сучасних літературних казках ґрунтується на загальних положеннях системного когнітивно-прагматичного, герменевтичного, поетико-інтерпретативного та функціонального аналізу. Майже всі дослідження прагмалінгвістичного спрямування групуються навколо єдиного проблемного центру – пошуку відповіді на запитання: де прагматичний смисл використання мови? У тексті? За текстом? В авторі? В інтерпретаторі? Заслуговує на увагу думка А.В. Кравченка про те, що когнітивна лінгвістика має зосередитися на проблемах видів і типів знаків, видів і типів знань, репрезентованих у цих знаках, механізмі вилучення знань із цих знаків, а також умовах виникнення і розвитку знаків, та принципах, які регулюють їх функціонування [15, с. 3]. Метод лінгвопоетичної інтерпретації передбачає тлумачення змісту тексту на основі розкриття системно-семантичних відношень мовних одиниць різних рівнів. Функціональна парадигма передбачає відповіді на запитання – для чого? І як? Для

отримання якого результату існує елемент, конструкція, система? Як вони виконують завдання, для реалізації якого завдання існують, які властивості виявляють?

Висвітлення аспектів семантики, структури, функції літературно-художнього мультимодального тексту у ракурсі вивчення його когнітивного, прагматичного та нарративного потенціалу через гіпертекстову організацію, акцептоване кризь призму семіотики знака і його синергетичне витлумачення. Особливістю семіотичного аналізу є використання інструментарію, відпрацьованого лінгвістикою: намагання знайти сталі одиниці коду – знаки, зрозуміти особливості їх поєднання в одиниці вищого рівня, дослідити особливості їх використання людиною.

Кількісний аналіз отриманих мовних фактів буде проведено з метою з'ясування та встановлення тенденцій взаємозалежності гіпертекстової кореляції оповідних структур у концептосистемі літературно-художнього твору, оскільки саме такі методи дають можливість досягнути кількісні характеристики об'єкта дослідження, побачити за кількісними ознаками якісні.

Висновки. Отже, мультимодальні вербальні та гетерогенні засоби когезії та когерентності сучасних літературних казок, генетично пов'язаних із текстовою комунікацією, набувають плюрального смислу і полівалентної художньої орієнтації у творчості письменників сьогодення. Крім того, сучасний спектр можливих методів лінгвістичного семіотико-синергетичного аналізу об'єднує в собі спеціальні, загальнолінгвістичні та загальнонаукові методи вивчення. Саме такий синтез використання методів прогнозує результативність наукового пошуку й уможливує його повноту.

Література:

1. Clive J. Cultural Cohesion: the Essential Essays / James Clive. – W.W. Norton, 2013. – 640 p. – ISBN 9780393346367.
2. Ferdig R.E. Exploring Multimodal Composition and Digital Writing. Advances in Multimedia and Interactive Technologies / Richard E. Ferdig. – the USA: IGI Global, 2013. – 352 p. – ISBN 9781466643468.
3. Gutwinski W. Cohesion in Literary Texts / Waldemar Gutwinski. – Netherlands: De Gruyter, 1976. – 176 p. – ISBN 90 279 3413 4.
4. Markels R.B. A New Perspective on Cohesion in Expository Paragraphs. (Studies in Writing and Rhetoric) / Robin Bell Markels. – the USA: the Conference on College Composition and Communication, 1984. – 106 p. – ISBN 0-8093-1152-6.
5. Masterman M. Language, Cohesion, and Form / M. Masterman / [edited by Tarick Wilks]. – New York: Cambridge University Press, 2005. – 313 p. – ISBN 13978-0-521-45489-6.
6. New Perspectives on Narrative and Multimodality / edited by Ruth Page. p. cm. – (Routledge Studies in Multimodality; 1). – New York; London: Routledge, 2010. – 229 p. – ISBN 0-203-86943-5.
7. Sanders T. Cohesion and Coherence: Linguistic Approaches [Електронний ресурс]/T.Sanders, M.Pander. Режим доступу: [http://www.let.uu.nl/~Ted.Sanders/personal/uploads/pdf/Sanders%20Pander%20Maat%20\(2006\).pdf](http://www.let.uu.nl/~Ted.Sanders/personal/uploads/pdf/Sanders%20Pander%20Maat%20(2006).pdf). – p. 201.

8. Halliday M.A.K., Hasan R. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – London; New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2013. – P. 8, 10, 31, 88, 142, 226, 274, 326. – 374 p. – ISBN 0-582-55041-6.
9. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности / А.А. Леонтьев. – М., 2003. – с. 241.
10. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М., 2003. – С. 256–257.
11. Dijk T.A. van. Discourse as Structure and Process / T.A. van Dijk // Discourse studies. A Multidisciplinary Introduction. 1. – London: SAGE, 1997. – P. 1–5. – 356 p. – ISBN 0803978456.
12. Звегинцев В.А. О целеформленности единиц текста / В.А. Звегинцев // Известия АН СССР. Серия «Литература и язык». – 1980. – Т. 1. – № 1. – с. 13.
13. Галич О. Теория литературы / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильев / За наук. ред. О.А. Галича. – К., 2001. – с. 176.
14. Брауде Л.Ю. К истории понятия «литературная сказка» / Л.Ю. Брауде // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1977. – Т. 36. – № 3. – С. 270–291. – с. 284.
15. Кравченко А.В. Когнитивная лингвистика и новая эпистемология / А.В. Кравченко // Известия АН СССР. Серия «Литература и язык». – Т. 60. – № 5 – с. 3.

Бехта И. А., Карп М. А. Мультимодальные средства когезии и когерентности в современных литературных сказках: теоретико-методологическая интерпретация

Аннотация. В статье рассмотрена теоретико-методологическая проблематика мультимодальных средств когезии и когерентности в современных литературных сказках: охарактеризованы особенности вербальной и гетерогенных составляющих текстовых категорий связности и целостности, разработана методологическая база для комплексного анализа вышеупомянутого лингвистического феномена.

Ключевые слова: мультимодальный текст, когезия, когерентность, вербальная составляющая, гетерогенные составляющие, семиотико-синергетическая интерпретация, литературная сказка.

Bekhta I., Karp M. Multimodal means of cohesion and coherence in modern literary tales: theoretical and methodological interpretation

Summary. The article reviews theoretical and methodological issues of multimodal means of cohesion and coherence in modern literary tales; significant features of verbal and heterogeneous components of such textual categories as cohesion and coherence are described; methodological framework for comprehensive analysis of the above-mentioned linguistic phenomenon is developed.

Key words: multimodal text, cohesion, coherence, verbal component, heterogeneous components, semiotic and synergetic interpretation, literary tale.